

DE LAATSTE LEZING

AMOS OZ BIJ DE BEZIGE BIJ

De derde toestand

Hoe genees je een fanaticus

Mijn Michaël

Een verhaal van liefde en duisternis

Plotseling diep in het woud

Verzen van het leven en de dood

Zwarte doos

Jeruzalem-trilogie

Dorpsleven

Onder vrienden

Joden en woorden

Dezelfde zee

Judas

Panther in de kelder

Beste fanatici

Een vrouw kennen

Amos Oz

De laatste lezing

HOE HET VERDER MOET
MET ISRAËL

Uit het Hebreeuws vertaald
door Hilde Pach

2020

DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

De vertaler ontving voor deze vertaling een projectsubsidie
van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Uitgegeven door Fania Oz-Salzberger en Daniël Oz

Copyright © 2019 erven Amos Oz

Copyright Nederlandse vertaling © 2020 Hilde Pach

Oorspronkelijke titel *Kol bachesjbon od lo nigmar. Habartsaä baächarona*

Oorspronkelijke uitgever Keter Books, Mosjav Ben Sjemen

Omslagontwerp bij Barbara

Foto auteur Uzi Varon

Vormgeving binnenwerk Aard Bakker, Amsterdam

Druk Bariet Ten Brink, Meppel

ISBN 978 94 031 8640 5

NUR 320

debezigebij.nl

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (FSC®) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Er waren vuurtongen te zien in de oven. En de oude Hinde ging naar buiten en droeg, als een Arabische vrouw, op haar hoofd het blik met de pita's. Het blik deed denken aan een mooi, hoopgevend sesamperkje. Er was nog meer hoop, want het brood, het echte brood, dat vanmiddag gebakken zou worden en dat voldoende zou zijn om een week van te eten, zou ook nog komen. Het hoofd van de kleine Amram lag nog in de schoot van Arjee Lapidot, en deze gehechtheid had iets droevigs, iets simpels, iets wat mededogen opwekte, en tegelijkertijd iets geheims, iets belangrijks en iets oneindig kostbaars. Ze had-

den allebei restanten van distels in hun gescheurde kleren en op hun hoofd. Toen riep de broodbakster hen om haar te helpen en ze stonden allebei op en bleven daar staan. En het grote geheim zat zowel in hun distels als in hun staan. Ze stonden op wacht. Op wacht voor het leven stonden ze, de oude man en het kind, gekroond met de distels. De zon scheen als voor de regen. Het bestaan leefde. Een bestaan van distels. De rekening was nog niet opgemaakt.

Josef Chaim Brenner, *Mikan oemikan*

(Van hier en daar; 1911)

Goedenavond allemaal, een aangename zomeravond.

Telkens als ik de laatste regels van *Van bier en daar* van Brenner¹ herlees, voel ik een rilling door me heen gaan. En af en toe moet ik mezelf de vraag stellen: is de rekening werkelijk nog niet opgemaakt?

Eerlijk gezegd heb ik u vanavond niet zoveel te zeggen. Een paar maanden geleden heb ik een boekje gepubliceerd dat *Beste fanatici* heet. En ik heb geprobeerd daarin de bevindingen van een heel leven te stoppen. Ik heb dat vooral voor mijn kleinkinderen gedaan. Ik heb hun gezegd: jullie opa streed, met zijn publicaties, zijn demonstraties, jarenlang in

de frontlinie. Nu strijden jullie in de frontlinie. Opa heeft nu de ondersteunende rol. Zorgt voor de ravitaillering. De munitie. Neem dit boekje van me aan, dat is jullie munitie. Ik heb echt geprobeerd hierin een aantal dingen samen te vatten: én wat ik denk van de meest verschrikkelijke plaag van deze, en niet alleen deze eeuw: het fanatisme; én wat ik denk van het jodendom, niet alleen als religie, niet alleen als natie, maar ook als beschaving, als opeenvolging van duizenden jaren van teksten; én wat ik denk van de staat Israël, waar die heen gaat en waar die nog heen kan gaan, want de rekening is inderdaad nog niet opgemaakt.

Van de dingen die in dat boekje staan, zal ik er hier drie noemen.

Eén. Dat wat hier al meer dan honderd jaar gaande is tussen ons en de Palestijnen is een bloedende wond, en niet alleen een bloedende, maar ook een vergiftigde wond, vol pus. Het is een abces geworden. Zo'n wond is niet gemakkelijk te genezen. Dat bestaat niet. Je kunt niet steeds weer op de wond slaan om hem te leren dat hij geen wond meer mag

zijn en moet ophouden met bloeden. Ik ben niet tegen een stok. Ik ben geen pacifist. In tegenstelling tot mijn collega's in Europa en Noord-Amerika, die mij meer dan eens omhelzen om de verkeerde redenen ('Je bent onze broeder, *make love not war*'), in tegenstelling tot hen heb ik nooit gedacht dat geweld het ultieme kwaad in de wereld is. Ik heb altijd gedacht, mijn leven lang en ook nu nog, dat het ultieme kwaad in de wereld de agressie is. En agressie moet dikwijls een halt worden toegevoerd met geweld. Er is een grote stok nodig om agressie te beteugelen en te onderdrukken. Agressie is de moeder van al het geweld in de wereld. En daarom heb ik nooit geloofd in 'make love not war', de andere wang toekeren, *all you need is love*.

Twee verre familieleden van mij, joodse vrouwen uit Duitsland, hebben als tieners jarenlang in naziconcentratiekampen verbleven. Degenen die hen daaruit hebben bevrijd, waren geen vredesdemonstranten met slogans en olijftakken en duiven, maar geallieerde soldaten met helmen en pistoolmitrailleurs. Dat zal ik nooit vergeten. Daarom ben ik geen pacifist maar een strijder voor vrede of een voor-

vechter van vrede. Daarom ben ik niet tegen een grote stok. Als de staat Israël er niet geweest was, als het joodse volk niet eindelijk een grote, sterke stok had gekregen, zou niemand van ons hier nu geweest zijn. Ofwel we lagen dood in de grond, ofwel we waren hier met de sterke arm verdreven. Wij zijn hier doordat er een grote stok is.

Maar een wond genees je niet met een stok. Honderd jaar lang hebben allerlei betweters tegen ons gezegd: nog één harde klap en dan is het genoeg, dan komt alles in orde. Nee. Een wond moet genezen. Die genees je niet in een dag, niet in een week. Maar je moet ergens beginnen. Je moet een begin zoeken voor het genezen van een wond. Allereerst moet je een taal spreken waarmee je wonden geneest. Geen taal van onderdrukking, geen taal van afschrikking, en geen taal van een lesje leren en geen taal van eens-en-voor-altijd en geen taal van ze-zullen-ervan-lusten. Een taal om wonden te genezen.

Een taal om wonden te genezen begint ermee dat je tegen je rivaal – ja, je vijand – de simpele woorden zegt: ‘Ik weet het, je hebt veel pijn, ik begrijp het.’ Niet de woorden: ‘Jij hebt gelijk en ik ben slecht.’